

7. Про статус народного депутата України : Закон України від 17 листопада 1992 року № 2790-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 3. – Ст. 17.

8. Про судоустрій та статус суддів : Закон України від 7 липня 2010 року № 2453-VI // Офіційний вісник України. – 2010. – № 55/1. – Ст. 1900.

9. Рішення Конституційного Суду України від 12 червня 2007 року № 2-рп/2007 у справі за конституційним поданням 70 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини 1 статті 10, пункту 3 частини 2, частин 5, 6 статті 11,

статті 15, частини 1 статті 17, статті 24, пункту 3 розділу VI «Заключні положення» Закону України «Про політичні партії в Україні» (справа про утворення політичних партій в Україні) // Вісник Конституційного Суду України. – 2007. – № 4.

10. Кафарський В.І. Конституційно-правове регулювання організації та діяльності політичних партій в Україні : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / В.І. Кафарський ; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К., 2010. – 36 с.

УДК 347.97/99

О. Яновська,

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри правосуддя
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

М. Іванов,

студент юридичного факультету
Академії адвокатури України

ЕФЕКТИВНІСТЬ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Суд завжди був одним з основних суспільних інститутів і водночас важливим державним органом, адже саме суд та судді покликані захищати та відновлювати права і свободи громадян, конституційний лад та суспільний устрій, поліпшувати умови правозастосування у державі. В часи радикальних змін законодавства, зовнішньої та внутрішньої політики нагальною є потреба в науковому аналізі та структуризації проблематики судової влади, її ефективності. Зміна та вдосконалення судоустрою в країні, підвищення рівня законності та професійності судів, поліпшення умов їх роботи та викриття злочинців, які ховаються за судовою недоторканістю, є одними з основних задач, що стоять перед урядом країни в теперішній час. Саме зараз наукова спільнота має шанс відкрито показати недоліки чинного законодавства, розробити шляхи та механізми реалізації демократичних принципів судової влади на практиці.

З моменту набуття незалежності Україна намагалася стати демократичною державою

і виробити ознаки, характерні державі, яка визнає права людини найвищою цінністю. І надалі Україна, починаючи з законодавчих органів та закінчуючи звичайними громадянами, докладає зусиль для наближення до європейських цінностей та міжнародних норм, пам'ятаючи, що демократична держава є такою формою держави, що ґрунтується на конституційному визнанні народу джерелом влади та реальному здійсненні народної влади через рівноправну участь громадян в управлінні загальнодержавними і місцевими справами, у контролі за державною діяльністю; виборності та змінюваності вищих органів державної влади; існуванні багатопартійності; забезпеченні прав і свобод людини й меншості відповідно до міжнародних стандартів [11].

Нормативно-правова база держави має гарантувати права і свободи громадянам, забезпечувати охорону від посягання на права, захист та відновлення пошкоджених прав. Приєднанням до міжнародних правозахисних організацій, ратифікацією міжна-

родних договорів і виконанням покладених на нашу країну обов'язків, Україна доводить своїм громадянам та світовій спільноті свої наміри щодо побудови незалежної правової держави як рівноправного члена світової спільноти та країни, яка поважає європейські цінності.

Не можна забувати, що основною гарантією громадян у захисті на поновлення своїх прав є суд. С.В. Прилуцький вважає, що за формулюванням суд – це самостійна і незалежна сфера публічної влади, яка являє собою сукупність повноважень на здійснення правосуддя. А за своєю сутністю суд є найважливішим соціальним інститутом. Фактично основою і матеріальним джерелом судової влади є соціальна дійсність, а у змісті судової влади відображається і втілюється соціальна реальність [8, с. 72].

На думку Л.М. Москвич, судовим органам, зважаючи на їх виняткову і важливу роль у правовій державі, належить бути незалежними від політичних гілок влади – законодавчої та виконавчої. На цей обов'язок принцип організації й функціонування судів указано в міжнародних правових та інших документах [7, с. 114]. Так, в статтях 8 та 10 Загальної декларації прав людини прямо зазначено право будь-якої людини на ефективне поновлення у правах, наданих їй законом, компетентними національними судами, з додержанням усіх норм справедливості незалежним і безстороннім судом [2].

Також у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (п. 3 ч. 3, ст. 2) зазначається, що кожна держава, яка бере участь у цьому пакті, забезпечує ефективний засіб захисту прав і свобод осіб компетентними органами держави [6]. У Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод в статті 6 також зазначено що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом [4].

Усі вищеперераховані і ратифіковані нашою державою пакти, декларації та конвенції є обов'язковими для усіх демократичних держав. Принципи та норми, зазначені у цих документах, повинні бути дотримані, а їх виконання є обов'язковим.

Справедливий та неупереджений суд є обов'язковою ознакою соціально розвинутих країн. Суд як незалежний державний орган виступає гарантом захисту та відновлення прав людини і громадянина на недискримінаційних засадах, тобто незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого стано-

вища. Кожен суддя є громадянином своєї країни і, як особа, яка виносить судові рішення від імені даної держави, повинен невинно дотримуватися міжнародних та внутрішніх норм здійснення правосуддя, здійснювати неупереджену та незалежну діяльність судді, поважати права і свободи сторін в суді.

Вимоги до суддів закріплюються не тільки у міжнародних нормативних актах. Так, розділ VIII Конституції України визначає функціональну підпорядкованість правосуддя, порядок обрання та звільнення з посади судді, вимоги до особи, яка рекомендується до призначення чи обрання на посаду судді. Показовим є те, що українська законодавча влада закріпила основні засади правового статусу судді у головному законі держави, що доводить шире прагнення країни наблизитись до демократичних цінностей і справедливого суду як одного з складових елементів принципу верховенства права. Такі прагнення також закріплені у статті 2 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», в якій визначені завдання суду, а саме: «суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами» [10].

Одним з основних обов'язків суду є гарантування можливості реалізації та захисту прав та законних інтересів кожному суб'єкту права. Розуміння того, що існує державний орган, рішення якого забезпечуються примусовою силою держави, захищає законних власників прав і свобод від незаконного посягання на їх права, сприяє припиненню вже розпочатого посягання на право. Адже найчастіше саме наслідки, які можуть настати для правопорушника в зв'язку із вчиненням ним правопорушення чи злочину, лякають та утримують злочинця, тим самим превентивно захищаючи легітимних власників прав. Однак лише неупереджений суд, який керується виключно законодавством та правовими принципами, може надати кваліфіковану та достатню допомогу чи визначити покарання для правопорушника з метою захисту прав, свобод та інтересів фізичних, юридичних осіб та держави.

У статті 47 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визначається, що суддя у своїй діяльності щодо здійснення правосуддя є незалежним від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання. Суддя здійснює правосуддя на основі Конституції і законів України, керуючись при цьому принципом верховенства пра-

ва. Високі стандарти та вимоги до судді та до судової влади є надійною запорукою справедливості, чесності суду та відсутності вибіркового правосуддя. На думку Л.М. Москвич, професійно важливі якості судді – це система вимог, що ставлять до людини, на яку покладається здійснення судових повноважень, включаючи якості особистості, особливості процесів мислення, професійні знання, вміння й навички. Усі вони впливають на успішність виконання суддівських функцій, на ефективність судової системи в цілому. На думку автора, з яким ми погоджуємось, вимоги, що ставляться до професіоналізму суддів, сьогодні є більш високими, ніж раніше. Це зумовлено зміною (а) умов функціонування судів (наприклад, внаслідок законодавчого прогресу), (б) зміни суспільної ролі суду, (в) розуміння природи його правозастосовної функції [7, с. 196–197].

Тож, лише кваліфіковані, чесні та працюючі судді можуть забезпечити виконання вимог законодавства щодо винесення законних та неупереджених рішень та відновлення надії громадян на безпечне та законне існування у цивілізованій державі, де конфлікти вирішуються у суді за допомогою законодавства і права, а не злочинами і фізичною силою, країні верховенства права та людяності, яка створює рівні та законні умови розвитку та вдосконалення життя.

Положення Закону України «Про судоустрій і статус суддів» також визначають рівень професійної, моральної та теоретичної підготовки кандидатів на посаду судді, що дає можливість претендувати на посаду судді тільки гідним та підготовленим кандидатам, які з відповідальністю та повагою будуть виконувати покладені на них обов'язки та додержуватись законодавства і Кодексу суддівської етики, що, в свою чергу, надає гарантію громадянам справедливості та законності прийнятих таким суддею рішень.

Однак жодні принципи та норми не дозволили б попередити виникнення проблем під час застосування норм на практиці. В кожній розвинутій країні, де крок за кроком створювалась держава, її правові та соціальні інститути, виникали проблеми, які не давали можливості на практиці відтворювати соціальну та законну справедливість, в тому числі, дотримуватись державним інститутам своїх зобов'язань чесно та відповідально, сприяти реалізації прав і свобод громадян, поліпшувати правовий, соціальний та матеріальний статус не окремих осіб, але усієї держави та суспільства у цілому. З такими труднощами будь-яке суспільство стикалося і при створенні судової

системи, яка могла гарантувати законний, неупереджений та швидкий розгляд конфліктів між групами осіб чи окремими індивідами, які з'являлися в процесі створення, розвитку та формуванні держав та всієї людської цивілізації. Загалом, на думку науковців, відправною точкою для відліку часу формування судової системи як самостійного соціально правового явища слід вважати сприйняття державою ідеї поділу влади. Саме відокремлення судової гілки влади, створення умов для незалежного здійснення її виключних повноважень через відповідно оформлену систему органів і є початком заснування судової системи [7, с. 14].

Україна не є виключенням з числа країн, які пройшли та проходять важкий та суперечливий шлях становлення демократії та законності в усіх сферах суспільного життя. З моменту створення українських судів як судів вільної та незалежної країни завжди поставало питання про ефективність вітчизняних судів, їх чесність, справедливість та неупередженість. Раніше причиною неефективності судів вважали недосконалість законодавства, яке не дає можливості суддям zostаватися безсторонніми та дотримуватися букви закону. Але з часом законодавство було змінено, модернізоване, чим більше проходило часу з моменту виникнення України як суверенної і незалежної держави, тим досконалішими та повними ставали норми, що окреслювали правовий статус судді, його права і його обов'язки. Однак, на жаль, ефективність судової системи не вдосконалювалась так, як покращувались норми, що врегульовували її організацію та функціонування, кількість та суспільно небезпечний характер правопорушень, які здійснювались сторонами судових процесів і самими суддями не зменшувалась. Варто пам'ятати, що особливо небезпечними для суспільства є ті злочини, які скоєні самим суддею проти правосуддя з використанням владних повноважень [3, с. 11].

Дійсно, суддя постійно працює у сфері соціальних та політичних конфліктів, на межі найбільш гострих правовідносин, однак правова система допомагає уникати напруженості між суддею і суспільством та залишатися на шляху об'єктивності [8, с. 128]. Але фактичне дотримання закону і внутрішнього сумління залежить тільки від судді і не від кого іншого. На жаль, заходи, які впроваджувались в останні роки, не принесли бажаних результатів, а саме, появи професійного та неупередженого судді, який керується лише буквою закону і внутрішнім переконанням. Такими заходами можна вважати прийняття таких

нормативних актів, як Закон України «Про судоустрій та статус суддів», Кримінальний процесуальний кодекс України та велику кількість антикорупційних законів. Однак всієї тієї кількості антикорупційних актів виявилось недостатньо, ефективність як критерій незалежності та законності діяльності суддів практично не змінив своїх показників. Також до модернізування судової системи можна віднести і суворий підбір кандидатів, створювані антикорупційні комітети та організації. Але всі ці «міри» дають лише тривалий та незначний результат, який практично не позначається на суддях та на судовій системі загалом.

Ми вважаємо, що в Україні є гостра потреба в реформації, радикальній зміні усієї судової системи, яка назавжди запламувала свою репутацію, як неефективна та така, що не в змозі дотримуватися законодавства, яке намагалось поліпшити умови праці суддів. Для визначення правильного напрямку, методики та способів реформування судової системи українській владі, науковцям та практикам потрібно звернути свою увагу на досвід боротьби за ефективність судової системи більш розвинутих та успішних країн, які також постійно знаходяться у стані вдосконалення та розвитку суспільних інститутів і також вирішують проблеми реалізації норм законодавства щодо суддів та їх правового статусу.

Також під час створення інструментів та заходів для боротьби з неефективністю в суді та загалом у соціально-правових інститутах України потрібно звернутися до думки спеціалістів, які зазначають, що, на жаль, Закон України «Про боротьбу з корупцією», прийнятий ще у 1995 році, проблему подолання корупції фактично звів до рівня адміністративного правопорушення. Направленість норм Закону на боротьбу зі скоєним корупційним правопорушенням, а не попередження та усунення причин і умов, що його породили, не дозволила досягти суттєвого зниження рівня корупції в державі [1].

Під час аналізу та структурування проблематики досконалості демократії у всіх її проявах в Україні неможливо не звернути увагу на радикальні зміни, викликані останнім волевиявленням населення, у внутрішній та зовнішній політиці, у кадровому забезпеченні державних апаратів, у збільшенні рівня законності на всіх трьох гілках влади. Саме пряме волевиявлення громадян України стало початком великих змін у суспільних інститутах, одним із яких є судова влада. Прагнення народу України до чесного та безстороннього суду зумовить появу в Україні суддів, які будуть в змозі виконува-

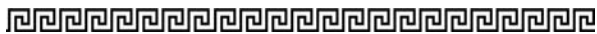
ти покладені на них обов'язки, гарантувати своєю діяльністю права і свободи громадян. Розпочато процес радикальної зміни законодавства в Україні і цей процес повинен надати можливість призначити відповідальних та професійних суддів, які будуть спроможні дотримуватися законодавства.

Одним з флагманів таких змін є Закон України «Про відновлення довіри до судової влади в Україні», який зобов'язує державу створити Тимчасову спеціальну комісію з перевірки суддів загальної юрисдикції, яка буде займатися перевіркою суддів за багатьма критеріями, що надасть змогу підвищити рівень ефективності та законності в судах. Ми сподіваємося, що Тимчасова спеціальна комісія буде дотримуватися законодавства, керуватися метою утвердження в суспільстві верховенства права та законності, відновлення довіри до судової системи України [9].

Ми вважаємо, що рівень демократизації та законності в судах можливо підвищити не лише вдосконаленням правової бази, а й розвиненням інституту громадського контролю, гласності та відкритості судових проваджень. А.С. Крупник вважає, що характерні відмінності громадського контролю від будь-якого іншого виду контролю лежать у суб'єктно-об'єктній сфері, полягають у тому, що, по-перше, громадський контроль здійснюється саме громадськістю (організованою та неорганізованою), і, по-друге, що у процесі здійснення громадського контролю контролюється виконання саме соціальних завдань, безпосередньо пов'язаних із захистом і реалізацією прав і свобод громадян, задоволенням та узгодженням соціальних потреб та інтересів населення [5]. На наш погляд, саме громада України може стати стовпом верховенства права та дотримання закону суддями під час судових проваджень. Громадяни, які найбільш зацікавлені у дотриманні законності, можуть здійснювати контроль за відправленням правосуддя на місцях. Водночас держава повинна підтримувати та заохочувати громадян до спільної праці по підвищенню ефективності суду. І тільки коли більшість суб'єктів у державі, які можуть впливати на процес судоустрою та судочинства, будуть зацікавлені у законній та неупередженій діяльності суду, будуть запроваджені заходи, що сприятимуть реальному та всебічному розвитку і закріпленню принципів функціонування незалежного суду.

Проблеми легітимності та ефективності інституту судочинства виникали на шляху становлення та розвитку усіх демократичних держав. І Україна не є винятком. Міжнародні норми та внутрішнє законодавство

України визначають правовий статус судів та суддів, однак питання виконання суддями своїх обов'язків неупереджено доволі гостро стоїть і сьогодні. Методи вирішення цієї проблеми мають бути радикальними, що дасть нам можливість здолати упереджений та недосконалий суд як такий, що дискредитував Україну як державу, в якій поважають права і свободи людини, як країну, де панує верховенство права і законність. Перед країною лежить довгий та складний шлях болісних і тяжких змін, тому тільки співпраця всіх суспільних інститутів, державних та громадських, зможе забезпечити функціонування справедливого суду в країні, який, в свою чергу, стане гарантом формування в Україні громадянського суспільства та правової держави.

Ключові слова: судова система, неупередженість, ефективність судової влади, правовий статус судді, професіоналізм суддів.

Стаття присвячена дослідженню окремих актуальних проблем забезпечення ефективного функціонування судової системи в Україні. Автори акцентують увагу на чинниках, що впливають на визначення основних напрямів вдосконалення судової системи та формування корпусу професійних та неупереджених суддів.

Статья посвящена исследованию отдельных актуальных проблем обеспечения эффективного функционирования судебной системы в Украине. Авторы акцентируют внимание на факторах, которые влияют на определение основных направлений усовершенствования судебной системы и формирования корпуса профессиональных и незаинтересованных судей.

The article investigates some urgent problems to ensure the effective functioning of the judicial system in Ukraine. The authors focus on the factors that affect the definition of the main directions of improvement of the judicial system and the formation of corps of professional and disinterested judges.

Література

1. Анищенко А. Стратегічні засади подолання корупції / А. Анищенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/7852>.
2. Загальна декларація прав людини : резолюція 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року // Офіційний вісник України. – 2008 р. – № 93. – Ст. 3103. – С. 89.
3. Квасневська Н.Д. Кримінальна відповідальність судді за неправосуддя в Україні : монографія / Н.Д. Квасневська. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 192 с.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97 // Офіційний вісник України. – 1998 р. – № 13.
5. Крупник А.С. Громадський контроль: сутність та механізми здійснення / Крупник А.С. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://novyi-stryi.at.ua/gromkontrol/KRUPNYK_A_pro_grom_kontrol.pdf.
6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.73 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
7. Москвич Л.М. Ефективність судової системи : концептуальний аналіз : монографія / Л.М. Москвич. – Харків : Видавництво «ФІНН», 2011. – 384 с.
8. Прилуцький С.В. Вступ до теорії судової влади (Суспільство. Правосуддя. Держава) : монографія. – К. : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2012. – 317 с.
9. Про відновлення довіри до судової влади в Україні : Закон України від 08.04.2014 №1188-VII // Голос України. – 10.04.2014р. – № 70–71.
10. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 7 липня 2010 року // Офіційний вісник України. – 2010. – № 55/1. – Ст. 1900.
11. Скакун О.Ф. Теорія права і держави / О.Ф. Скакун – К. : Правова єдність, 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/1891060543074/pravo/demokratichna_pravova_sotsialna_derzhava.

